

JAN KŘIPAČ / 18. 2. 2021

Exilové filmy Ivana Passera

Ivan Passer emigroval do Spojených států v roce 1969. Poté, co odmítl smlouvu s United Artists,^[1] předpokládal, že už nebude působit ve filmovém průmyslu. „Počítal jsem spíš s prací taxikáře nebo dělníka, což je profese, kterou jsem si už vyzkoušel, když mě vyhodili z gymnázia.“^[2] Nakonec se živil univerzitními přednáškami a hereckými kurzy. Bydlel v newyorském hotelu Chelsea.

Začátkem sedmdesátých let se Passer seznámil s dramatikem Davidem Scottem Miltonem. Společně napsali scénář podle Miltonovy hry, který předložili United Artists. „Měli smlouvu s Georgem Segalem, která je zavazovala k tomu, že mu nabídnou – nevím kolik přesně – scénářů za rok. Když to bude Segal hrát, budou to financovat, protože k němu mají tuhle povinnost. Najednou bylo důležité, že mu budou muset zaplatit, když mu nedodají scénář. Tak mu radši dali scénář a ty peníze, které by mu normálně museli zaplatit, dají do filmu. Mám takovou teorii, že většina filmů se dělá z jiných důvodů, než by se měla dělat.“^[3]

Kromě Segala hráli ve filmu *Zrozen k vítězství* (Born to Win) začínající Robert De Niro a Karen Blacková, s níž Passer spolupracoval několikrát i později. Příběh o feťákovi, který se pokouší vymanit ze závislosti na heroinu, měl premiéru na Newyorském filmovém festivalu v říjnu 1971 a získal příznivé recenze od kritiků jako Andrew Sarris či Roger Ebbert. Nicméně komerčně nebyl pro United Artists nijak zvlášť výdělečný a Passer musel čekat další tři roky na novou příležitost.

Filmu *Zákon a nepořádek* (Law and Disorder, 1974), který napsal s Williamem Richertem a Tzvim Fishmanem, se ujalo studio Columbia Pictures. Příběh o několika mužích středního věku, kteří se rozhodnou řešit rozmáhající se zločin ve městě tím, že se ozbrojí a vezmou spravedlnost do svých rukou, jemně balancuje na hranici dramatu, krimi a komedie. Passerova sžíravá společenská kritika se však nesetkala s pochopením diváků ani kritiky a film se stal komerčním propadákem.

Následující *Eso v rukávu* (Ace Up My Sleeve, 1976) bylo čistě zakázkovým filmem, ze kterého se Passer pokusil vytěžit maximum. „Filmu jsem se ujal, protože mě o to požádala Karen Blacková, když původního režiséra vyhodili ještě před natáčením. Snažím se být vůči svým přátelům loajální. Málem se mi to ale nevyplatilo. Ocitl jsem se totiž v situaci, kdy jsem musel dělat film jen jako kouzelník. Musel jsem si uvědomit, jaké triky mám v rukávu, když nic jiného použít nejde.“ [4] Passer kompletně přepsal scénář, ponechal pouze kriminální zápletku z předlohy Jamese Hadleyho Chase a dal volný průchod své imaginaci. „Oddal se zcela fantazii, o to nespoutanější a baroknější, oč je s přibývajícím časem filmu jasnější, že příběh již ztratil poslední zbytky logiky a kauzality. Tímto přístupem postavil původní námět zcela na hlavu a dal mu podobu velmi bizarní, surrealistické koláže,“ charakterizuje *Eso v rukávu* filmový historik Jiří Voráč. [5]

Je jasné, že výsledný film, který má blíž k Felliniho nebo Brisseauovým vizím než k běžné žánrové podívané, publikum příliš nezaujal a ke komerčnímu úspěchu mu nepomohlo ani obsazení Omara Sharifa do hlavní role, ani elektronická hudba stále populárnějšího Vangelise. Naopak příznivý divácký i kritický ohlas získal další Passerův britský snímek – mafiánská komedie *Bankéři* (Silver Bears, 1977). Režisér tentokrát zvolil mnohem střízlivější přístup k látce, které si však příliš necenil. „Producenti byli spokojeni. Investice a zisky mají obchodníci v oblibě. Líbilo se jim to, protože oni pochopili, o čem to je. Já ne.“ [6] Přesto stojí za zmínku vedle hereckých výkonů Michaela Caina a Cybill Shepherdové také kamera Anthonyho B. Richmonda (*Ted' se nedívej, Muž, který spadl na Zemi*).

Po *Bankéřích* natočil Passer opět v Americe svůj – vedle *Intimního osvětlení* – nejlepší film. Adaptace románu Newtona Thornburga *Cutterova cesta* (Cutter's Way, 1981) je odstíněnou psychologickou studií válečného veterána z Vietnamu, který se nedokáže začlenit zpátky do společnosti. „Je to falešný thriller, který je vlastně o něčem jiném. O tom, že člověk, který je obětí násilí, je přenáší na lidi, s nimiž se stýká; je to nemoc, kterou nakazí ostatní.“ [7] Passer do titulní role obsadil tehdy málo známého Johna Hearda místo již smlouveného Richarda Dreyfusse. Studio United Artists s výměnou souhlasilo pod podmínkou, že druhou hlavní roli svěří Jeffu Bridgesovi, který pro ně dokončoval blockbuster *Nebeská brána*. Krach tohoto filmu nakonec způsobil odklad celostátní distribuce *Cutterovy cesty*. Po řadě příznivých recenzí nakonec studio nasadilo Passerův film do kin s promyšlenou propagační kampaní, která vedla k solidní

návštěvnosti. „Kritici ten film takříkajíc zachránili,“ komentoval to později režisér.[8]

Čtyři roky po *Cutterovi* režíroval Passer pro Universal oddechovou romanci *Jiný život* (Creator, 1985) s Peterem O'Toolem v roli excentrického vědce pokoušejícího se stvořit umělou ženskou bytost. Následoval „nádherný a nepochopitelně nedoceněný“ [9] snímek *Strašidelné léto* (Haunted Summer, 1988) o proslulém setkání Percyho Shelleyho, jeho snoubenky Mary a lorda Byrona u Ženevského jezera v roce 1816. Námět, který krátce předtím převedl Ken Russell ve snímku *Gothic* (1986) do hororové stylizace, uchopil Passer jako filmovou impresi na pozadí velkolepé přírody, psychologickou sondu do odlišných mentalit obou básníků a zároveň osobitou úvahu na téma přátelství. Snímek, který v kinech nevzbudil větší zájem, byl alespoň zařazen do hlavní soutěže festivalu v Benátkách.

Po pádu komunismu zůstal Passer v Americe, kde mu bylo umožněno realizovat několik dalších, námětově různorodých filmů. Předně začal častěji pracovat pro televizi.[10] Pro CBS natočil detektivku *Čtvrtý příběh* (Fourth Story, 1991) a adaptaci hry Williama Ingeho *Piknik* (Picnic, 2000), pro NBC drama *Když spravedlnost spí* (While Justice Sleeps, 1994) se Cybill Shepherdovou v hlavní roli a pro Coppolovu Zoetrope adaptaci Stevensonova *Únosu* (Kidnapped, 1995). Zdaleka nejzdařilejším Passerovým televizním filmem však zůstává tříhodinový životopisný *Stalin* (1992) z produkce HBO, který získal několik cen Emmy a tři Zlaté glóby. Na celkovém uměleckém vyznění snímku má vedle režie značný podíl kamera Vilmore Zsigmonda a herecký výkon Roberta Duvalla, který Passera do projektu angažoval.

Méně vydařené jsou již Passerovy pozdní filmy určené pro kinodistribuci – ať už šlo o nízkorozpočtový nezávislý snímek *Strom splněných přání* (The Wishing Tree, 1999), nebo americko-francouzsko-kazašskou koprodukcí *Nomád* (Nomad, 2005). Bohužel nedokončeno zůstalo drama *Pretty Hattie's Baby*, ve kterém se Passer pokusil zobrazit život afroamerické komunity v Nevadě padesátých let. Natáčení bylo zrušeno pouhé dva dny před koncem. Přesto se podařilo udělat hrubý sestřih, avšak snímek nebyl nikdy uveden. Je to škoda, zvláště uvědomíme-li si, že Passer byl v té době na vrcholu tvůrčích sil – po dokončení *Strašidelného léta* a před natáčením *Stalina*.

Exilová tvorba Ivana Passera zahrnuje filmy nejrůznějších žánrů, vyprávěcích postupů a stylových poloh. Přesto vykazuje jednotnou autorskou optiku, typicky passerovský

umělecký svět. Petr Král, který Passerovým filmům rozuměl jako málokdo, ho vystihl takto: „Passerovy filmy soustavně zdůrazňují – tím, že je uskutečňují – tři životní hodnoty: humor, erotismus, revoltu. Je-li u něj humor méně efektní než u Formana, má přesto s Formanem společný onen příznačný, typicky středoevropský pohled, jenž je pravým opakem všech ideologií: pohled zároveň plný porozumění a krutý až k cynismu, pronikající bez lítosti až na dno lidské absurdnosti a schopný, v případě potřeby, proměnit ve slast i tuto absurdnost samu.“^[11]

Poznámky:

[1] „United Artists mi dali scénář, který se mi docela líbil a chtěl jsem to vzít. Oni říkali, že jsou rádi, protože to chtěl režírovat sám autor scénáře, což nechtěli zase oni. Takové situace jsou mi velmi nepříjemné, protože si připadám, jako bych měl přebrat kamarádovi holku. Tak jsem odmítl.“ Jiří Voráč, *Neobyčejná dobrodružství* režiséra Ivana Passera. *Film a doba*, 1996, č. 3, s. 110.

[2] Tamtéž.

[3] Ondřej Provazník, Jakub Felcman, Nikdo tomu nerozumí! Rozhovor s Ivanem Passerem. *Cinepur* 29, 2020, č. 127, s. 30.

[4] J. Voráč, *Neobyčejná dobrodružství režiséra Ivana Passera*, s. 111.

[5] Jiří Voráč, Melancholický svět osamělých hrdinů a ztracených snů. *Film a doba*, 1996, č. 3, s. 101.

[6] Tamtéž, s. 102.

[7] Jan Bernard, O kráse a pravdě. *Film a doba*, 2008, č. 3, s. 136.

[8] J. Voráč, Melancholický svět osamělých hrdinů a ztracených snů, s. 103.

[9] Tamtéž.

[10] O osmdesátých letech realizoval pro televizi pouze jeden díl ze seriálu *Faerie Tale Theatre*. V epizodě *The Nightingale* (1983) podle Hanse Christiana Andersena hrál hlavní roli císaře Mick Jagger.

[11] Petr Král, *Vlastizrady*. Praha: Torst 2015, s. 590.